

діяльність нового часу неможлива без емоційної зрілості, гнучкості та внутрішнього ресурсу. Це не лише особисті якості, а професійні компетентності, які визначають якість освіти та рівень взаєморозуміння в суспільстві. Педагог майбутнього – це людина, яка зберігає гармонію всередині себе й ділиться нею з іншими.

Перспективи подальших розвідок напрому полягають у:

- розробці тренінгових програм і навчальних курсів із розвитку емоційної компетентності педагогів;
- інтеграції методики «Управління щастям на рівні почуттів» у систему підвищення кваліфікації освітян;
- створенні діагностичних інструментів для оцінки рівня емоційної усвідомленості вчителів;
- проведенні міждисциплінарних досліджень, що поєднують педагогіку, психологію та коучингові підходи до розвитку особистості.

Розвиток цих напрямів сприятиме формуванню нової гуманістичної моделі освіти – освіти, у центрі якої стоїть людина зі своїми почуттями, внутрішнім світом і здатністю жити в гармонії з собою та з іншими.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех, І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь. 2003.
2. Виготський Л. С. Мислення і мова. Київ: Педагогіка. 1999.
3. Савченко О. Я. Розвиток сучасної української початкової освіти: здобутки, проблеми, перспективи. Київ: Педагогічна думка. 2012.
4. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Київ: Радянська школа. 1983.
5. Brooks A. Build the Life You Want: The Art and Science of Getting Happier. New York: Penguin Random House. 2023.
6. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books. 1995.
7. Rogers C. R. Freedom to Learn for the 80's. Columbus, OH: Charles Merrill. 1983.
8. Seligman M. E. P. Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being. New York: Free Press. 2011.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2003). Vychovannya osobystosti: U 2 kn. Kn. 1: Osobystisno oriyentovanyu pidkhhid: teoretyko-tekhnologichni zasady [Education of personality: In 2 books. Book 1: A personality-oriented approach: theoretical and technological principles]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
2. Vygotskyi, L. S. (1999). Myslennya i mova [Thinking and speech]. Kyiv: Pedahohika. [in Ukrainian]
3. Savchenko, O. Ya. (2012). Rozvytok suchasnoyi ukrayinskoyi pochatkovoyi osvity: zdobutky, problemy, perspektyvy [Development of modern Ukrainian primary education: achievements, problems, perspectives]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian]
4. Ushynskiy, K. D. (1983). Lyudyna yak predmet vykhovannya. Sproba pedahohichnoyi antropolohiyi [Man as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian]
5. Brooks, A. (2023). Build the Life You Want: The Art and Science of Getting Happier. New York: Penguin Random House. [in English]
6. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books. [in English]
7. Rogers, C. R. (1983). Freedom to Learn for the 80's. Columbus, OH: Charles Merrill. [in English]
8. Seligman, M. E. P. (2011). Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being. New York: Free Press. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУНАЄВСЬКА Тетяна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: розвиток емоційного інтелекту, усвідомленості та психологічного благополуччя особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUNAIEVSKA Tetiana – candidate of the second (master's) level of higher education H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Scientific interests: development of emotional intelligence, awareness and psychological well-being of the individual.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 22.09.2025 р.

УДК 37.013.42:172:37.034

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-221-173-178

ЖУКОВ Василь –

доктор філософії, доцент,
докторант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7845-6222>
e-mail: vasil.zhukov@hnpu.edu.ua

МОРАЛЬНИЙ ВИБІР У СТРУКТУРІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Статтю присвячено актуальній проблемі підготовки майбутнього вчителя до морального вибору. Автором з'ясовано суть морального вибору як філософської та етико-педагогічної категорії. Зазначено, що як філософська категорія моральний вибір визначає не просто акт віддання переваги одному з декількох варіантів, а складний духовно-практичний процес, у якому людина як

моральний суб'єкт усвідомлено самовизначається щодо добра і зла, обов'язку та бажання, ідеалу та реальності. Досліджуваний феномен у педагогічному аспекті визначено як процес самостійного прийняття учасниками освітнього процесу (учнями, вчителями, представниками адміністрації та ін.) рішень відповідно до загальноприйнятих моральних норм. Моральний вибір учителя розкрито як акт духовно-практичної діяльності педагога, в якому він самостійно обирає, прогнозує та конструює власну поведінку чи ставлення на підставі ієрархії моральних і деонтологічних цінностей і принципів. Установлено, що такий вибір включає автономне прийняття рішень, пріоритетність цінностей, самовизначення в професійних взаєминах та відповідальну екстеріоризацію моральних принципів у вчинках та поведінці вчителя.

У статті розкрито специфічні характеристики морального вибору в педагогічній діяльності (сталість і «розподіленість» у часі; надзвичайно висока соціальна відповідальність; конфлікт цінностей).

Визначено місце морального вибору в структурі морально-етичної культури майбутніх учителів, зокрема мистецької освітньої галузі, установлено зв'язки такого вибору з компонентами означеної культури (із моральними знаннями, переконаннями і моральною позицією, етичними почуттями та вольовими якостями). Представлено структуру морального вибору як сукупність знаннєвого, аксіологічного та практичного складників. Розглянуто роль і значення морального вибору в педагогічній партисипації.

Запропоновано комплекс форм і методів підготовки майбутніх учителів предметів мистецького циклу до морального вибору.

Ключові слова: майбутній учитель, майбутні вчителі предметів мистецького циклу, моральний вибір, морально-етична культура, структура, педагогічна партисипація, форма, метод, професійна підготовка.

ZHUKOV Vasyl –

PhD of Educational & Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Doctoral Student of the Department
of Osvitology and Innovative Pedagogy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7845-6222>
e-mail: vasil.zhukov@hnpu.edu.ua

MORAL CHOICES IN THE STRUCTURE OF THE MORAL AND ETHICAL CULTURE OF THE FUTURE TEACHER

The article is devoted to the topical issue of preparing future teachers for moral choices. The author clarifies the essence of moral choice as both a philosophical and ethical-pedagogical category. It is noted that as a philosophical category, moral choice determines not simply the act of giving preference to one of several options, but a complex spiritual and practical process in which a person as a moral subject consciously defines themselves in relation to good and evil, duty and desire, ideal and reality. The phenomenon under study in the pedagogical aspect is defined as the process of independent decision-making by participants in the educational process (students, teachers, representatives of the administration, etc.) in accordance with generally accepted moral norms. The moral choice of a teacher is revealed as an act of spiritual and practical activity of a pedagogue, in which he independently chooses, predicts, and constructs his own behavior or attitude based on the hierarchy of moral and deontological values and principles. It has been established that such a choice includes autonomous decision-making, prioritization of values, self-determination in professional relationships, and responsible externalization of moral principles in the actions and behavior of a teacher.

The article reveals the specific characteristics of moral choice in pedagogical activity (constancy and “distribution” in time; extremely high social responsibility; conflict of values).

The place of moral choice in the structure of the moral and ethical culture of future teachers, in particular in the field of arts education, has been revealed, and the connections between such choice and the components of the specified culture (moral knowledge, beliefs and moral position, ethical feelings and volitional qualities) have been established. The structure of moral choice is presented as a combination of cognitive, axiological, and practical components. The role and significance of moral choice in pedagogical participation is considered.

A set of forms and methods for preparing future teachers of arts subjects for moral choices is presented.

Key words: future teacher, future teachers of arts subjects, moral choice, moral and ethical culture, structure, pedagogical participation, form, method, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема формування морального вибору у майбутніх учителів, серед іншого мистецької освітньої галузі, є вельми актуальною, що зумовлено потребою відповідати на виклики сучасного соціуму, специфікою професійної діяльності педагога-мистця, вимогами до вчителя нової генерації та необхідністю інтегрувати морально-етичні імперативи в педагогічну діяльність. Свідомий моральний вибір стає не просто особистісною якістю, а ключовою професійною компетентністю педагога, що забезпечує ефективність, гуманістичну спрямованість та соціальну відповідальність педагогічної дії. Дослідження та впровадження ефективних педагогічних технологій формування цієї здатності має стати пріоритетним завданням Нової української школи.

З огляду на зазначене, моральний вибір є надзвичайно важливим компонентом морально-етичної культури майбутнього вчителя, оскільки він значною мірою формує моральну зрілість та морально-професійну позицію педагога, його

здатності транслювати учасникам освітнього процесу моральні норми та принципи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема морального вибору, будучи вічною філософською категорією, набуває сьогодні нових акцентів у контексті педагогічної діяльності. Останні дослідження та публікації демонструють зростаючу увагу до специфіки моральних дилем, із якими стикаються педагоги, зокрема ті, що працюють у сфері мистецької освіти. Окремі аспекти морального вибору знаходимо в працях учених, присвячених моральному вихованню і розвитку особистості (І. Бех, М. Боришевський, І. Кравченко, В. Попов, О. Попова та ін.) [5; 6], а також у дослідженнях проблеми формування морально-етичної культури майбутнього педагога (В. Жуков, Р. Ляшенко, Н. Павлик, О. Панасюк, О. Попова) [2; 3; 4]. Аналіз наукових праць дає підстави виокремити провідну тенденцію розв'язання зазначеної проблеми: від абстрактної етики до прикладної професійної моралі [7; 8; 10]. У сучасних дослідженнях учені пов'язують

феномен морального вибору також із категорією відповідальності [9] та партисипації [1].

Мета статті: з'ясувати суть морального вибору як етико-педагогічної категорії, визначити його місце у структурі морально-етичної культури майбутнього вчителя, зокрема мистецької освітньої галузі, та запропонувати навчально-методичний інструментарій для формування зазначеного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема морального вибору є однією з центральних у філософії, зокрема в її нормативній галузі – етиці. Як філософська категорія моральний вибір визначає не просто акт віддання переваги одному з декількох варіантів, а складний духовно-практичний процес, у якому людина як моральний суб'єкт усвідомлено самовизначається щодо добра і зла, обов'язку та бажання, ідеалу та реальності. Аналіз цієї категорії дає змогу заглибитися в найважливіші питання свободи волі, відповідальності, природи морального закону та механізму моральної саморегуляції індивіда.

Моральний вибір завжди здійснюється в умовах певної обмеженості (соціальні норми, закони, життєві обставини), але саме здатність діяти відповідно до власного уявлення про добро, навіть крізь ці обмеження, і становить суть моральної свободи. Людина «приречена на свободу» і несе повну відповідальність за кожен свій вибір (Ж.-П. Сартр).

Учені підкреслюють, що моральний вибір є не імпульсивним вчинком, а результатом інтелектуальної та духовної роботи. Він включає:

- усвідомлення того, що ситуація має моральний вимір і вимагає рішення;
- визначення можливих стратегій поведінки;
- аналіз мотивів, прогнозування наслідків, зіставлення варіантів із системою моральних принципів (справедливість, чесність, милосердя тощо);
- критичне оцінювання власних мотивів і можливих результатів.

Серцевину морального вибору часто становить *конфлікт цінностей* або обов'язків. Людина може стояти перед вибором між чесністю та прагненням уникнути покарання, між приватним інтересом і громадським добром, між любов'ю і обов'язком. Саме в таких ситуаціях виявляється ієрархія моральних цінностей особистості, її характер і переконання.

Ученими доведено, що категорія морального вибору нерозривно пов'язана з категорією *відповідальності*. Оскільки вибір є вільним і усвідомленим, людина несе повну моральну відповідальність як за саме рішення, так і за його передбачувані наслідки. Відповідальність є тією «зворотною стороною» свободи, що робить моральний вибір серйозним випробуванням для особистості.

Моральний вибір як педагогічну категорію розглядаємо як процес самостійного прийняття учасниками освітнього процесу (учнями, вчителями, представниками адміністрації та ін.) рішень відповідно до загальноприйнятих моральних норм.

Педагогіка досліджує, як за допомогою цілеспрямованих дій, змісту навчального матеріалу та власного прикладу вчитель може формувати в учнів моральні якості, цінності та навички поведінки, які проявляються у їхніх вчинках.

Моральний вибір учителя визначаємо також як акт духовно-практичної діяльності педагога, в якому він самостійно обирає, прогнозує та конструює власну поведінку чи ставлення на підставі ієрархії моральних і деонтологічних цінностей і принципів. Такий вибір включає автономне прийняття рішень, пріоритетність цінностей, самовизначення в професійних взаєминах та відповідальну екстеріоризацію моральних принципів у вчинках та поведінці.

Неможливо переоцінити значення морального вибору в професійній діяльності вчителя і особливо мистецької освітньої галузі, оскільки сучасний освітній простір характеризується полікультурністю, плюралізмом цінностей та інформаційною перенасиченістю. Вчителі предметів мистецького циклу за таких умов набувають та виступають не лише транслятором певних знань і навичок, але й провідником естетичних ідеалів, моральних цінностей та гуманістичних смислів, утілених у мистецьких творах. У цьому контексті *готовність до морального вибору* стає ключовою, що обумовлено низкою чинників, а саме:

- *суб'єктивність інтерпретації мистецтва*: мистецтво за своєю суттю є полісемантичним, воно викликає різні, часто протилежні, асоціації та оцінки. Вчитель постійно стикається з необхідністю вибору: який твір обрати для аналізу, як трактувати його зміст, як реагувати на провокаційні чи суперечливі судження учнів;
- *етична складова мистецької творчості*: мистецтво часто торкається «вічних» тем: добра і зла, життя і смерті, свободи і тиранії тощо. Обговорення цих тем вимагає від педагога високої моральної чутливості, щоб не нав'язати власну думку, але й не допустити релятивізації моральних норм;
- *виховний потенціал мистецтва*: моральний вибір учителя визначає виховну траєкторію, тобто від того, які цінності педагог культивує на занятті (співчуття, чесність, патріотизм, цинізм, егоїзм), безпосередньо залежить моральний розвиток здобувачів освіти;
- *робота з різними аудиторіями*: вчитель працює з дітьми різного віку, в різних соціально-освітніх середовищах, з учасниками освітнього процесу різних релігійних та культурних поглядів. Це вимагає від педагога здатності до тактового та етично виваженого вибору змістового контенту навчання та форм і методів роботи, що поважає право кожного учня на власну ідентичність.

У педагогічній діяльності моральний вибір набуває унікальних рис, як-от:

- сталість і «розподіленість» у часі: учитель здійснює вибір не епізодично, а щодня, щогодини (як відреагувати на порушення дисципліни, яку оцінку поставити «на межі», які слова знайти для стурбованих батьків чи втрутитися в конфлікт між учнями тощо);

- надзвичайно висока соціальна відповідальність: учитель сьогодні – це не функціонер, а «моральний агент», який своїми щоденними рішеннями формує соціальну тканину суспільства. Робота вчителя за суттю є безперервною низкою моральних рішень, кожне з яких має не лише освітній, але й соціальний резонанс. Соціальна відповідальність вчителя сьогодні виходить далеко за межі навчання предмету, вона включає, зокрема, відповідальність за психолого-педагогічні наслідки вибору (неправильний вибір може завдати психологічної травми, сформувати в учня комплекс неповноцінності або спотворити уявлення про справедливість), за формування громадянської та інших життєвих компетентностей учнів, за забезпечення інклюзивного освітнього середовища тощо;

- конфлікт цінностей: найскладніші, проблемні педагогічні ситуації часто пов'язані з необхідністю вибору між двома «правильними» цінностями. (наприклад, між принципом справедливості (поставити об'єктивно низьку оцінку) і принципом гуманізму (урахувати зусилля та обставини учня); між довірою до учня і необхідністю контролю).

У контексті нашого дослідження здатність до здійснення морального вибору розглядаємо як *центральне, аксіологічне ядро* морально-етичної культури майбутніх учителів, зокрема мистецької освітньої галузі, адже саме в ситуації вибору абстрактні етичні норми та принципи перетворюються на особистісну позицію та конкретну дію, що й визначає реальний моральний облік педагога.

Морально-етична культура майбутнього педагога є системоутворювальною складовою його професійної майстерності, професіоналізму, духовної зрілості. У цьому комплексному феномені інтегруються знання, переконання, цінності, почуття та звички, що визначають здатність учителя до професійно-етичної поведінки в освітньому просторі. Водночас моральний вибір не існує окремо від зазначених компонентів морально-етичної культури вчителя – він є індикатором, моральним паттерном сформованості кожного зі структурних компонентів означеної культури. Розглянемо структурні зв'язки морального вибору з указаними компонентами досліджуваної культури майбутнього вчителя:

- *зв'язок з етичними знаннями*: без знання норм професійної етики, кодексів честі педагога, базових моральних імперативів вибір перетворюється на спонтанну імпульсивну реакцію. Знання надають моральному вибору усвідомленості і виваженості;

- *зв'язок з моральними переконаннями та моральною позицією*: саме вони як інтерналізовані цінності роблять вибір неухильним і послідовним. Учитель діє не тому, що «так треба», а тому що це складає його позицію;

- *зв'язок з етичними почуттями*: важливими регуляторами вибору є почуття совісті, обов'язку, відповідальності та емпатії. Вони висту-

пають як «моральний компас», що «сигналізує» про можливі помилки у своїх вчинках;

- *зв'язок з вольовими якостями*: сам факт вибору вимагає прояву сили волі, особливо коли правильне рішення є водночас і найскладнішим (наприклад, визнати свою помилку перед класом, аудиторією).

Отже, здатність до морального вибору є *вершинним проявом* морально-етичної культури вчителя, що демонструє її зрілість та цілісність.

Своєю чергою моральний вибір є складним феноменом, що має свою структуру, яку логічно, на наш погляд, представити у вигляді взаємопов'язаних складників:

1. *Знаннєвий складник*: система знань про норми професійної етики педагогів; основи філософії мистецтва та естетики; вікові психологічні особливості сприйняття мистецтва учнями; культурний та історичний контекст творів мистецтва; можливі етичні дилеми в педагогічній практиці вчителів предметів мистецького циклу.

2. *Аксіологічний складник*: сформована ієрархія цінностей, у якій провідними є гуманізм, повага до особистості учня, відкритість, толерантність, відповідальність за наслідки своїх дій. Саме цей компонент розглядаємо «стержнем», навколо якого будується моральний вибір.

3. *Рефлексивно-оцінний складник*: включає здатність ідентифікувати моральну проблему в конкретній педагогічній ситуації (наприклад, конфлікт інтерпретацій, провокаційний зміст твору учня тощо); аналізувати ситуацію, виділити альтернативи дій; прогнозувати можливі наслідки кожної альтернативи для учнів та освітнього процесу; здійснити вибір і оцінити його етичну правомірність.

4. *Практичний складник*: уміння самостійно приймати виважені, відповідальні рішення та реалізовувати їх у педагогічній діяльності. Це вміння втілити моральний принцип у конкретну педагогічну дію – слово, вправу, оцінку.

Сучасна педагогічна парадигма все більше зміщується від авторитарної моделі освіти до ідей гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки. Важливу роль у такому переході відіграє *партисипація* (від англ. *participation* – участь), яка передбачає активну, свідому та рівноправну участь усіх суб'єктів освітнього процесу в його плануванні, реалізації та оцінюванні. Вважаємо, що саме в контексті партисипації з особливою гостротою постає питання морального вибору вчителя, який перестає бути лише транслятором знань, а стає фасилітатором, організатором спільної діяльності та носієм відповідальності.

Зазначимо, що педагогічна партисипація – це складний міжособистісний процес, що породжує низку моральних викликів для вчителя.

В умовах партисипативної взаємодії перед вчителем постійно постає дилема *між контролем і свободою*: наскільки вчитель може і має делегувати повноваження учням? У такому випадку моральний вибір полягає у знаходженні балансу, коли свобода учня не перетворюється на безвідповідальність, а керівництво вчителя – на

диктат. Вибір на користь свободи – це вибір на користь ризику, але й на користь автономії та становлення особистості учня.

У груповій взаємодії часто виникає дилема у виборі між інтересом більшості та турботою про меншість. У груповій діяльності найактивніші та найголосніші учні часто домінують. З огляду на це, моральний обов'язок педагога – створити умови для комфортної участі всіх: сором'язливих, менш підготовлених, учнів з особливими освітніми потребами тощо. Такий вибір має бути на користь інклюзії та справедливості, який часто вимагає додаткових зусиль і педагогічної винахідливості.

Слід зауважити, що справжня партисипація вимагає від учителя готовності прийняти неочікувані рішення або судження учнів і вміння толерантно і тактовно працювати з ними, навіть якщо вони відрізняються від власного світогляду і позиції педагога. Моральний вибір педагога полягає не в тому, щоб звалювати провину на учнів, а разом із ними проаналізувати та знайти переконливі докази, чому саме так слід вчинити в тій чи іншій ситуації, перетворивши останню на джерело нового досвіду.

Етичними орієнтирами для вчителя в умовах партисипації вважаємо такі *моральні імперативи*:

- *повага до особистості учня* (визнання його права на власну думку, помилку та участь у прийнятті рішень, що стосуються його самого);
- *справедливість* (створення рівних можливостей для участі та врахування інтересів усіх сторін);
- *відповідальність* (усвідомлення того, що кінцева відповідальність за якість освітнього процесу та психологічний клімат у групі лежить на педагогові);
- *діалогічність* (готовність не лише чути, але й почути позицію учня, вступати з ним у відкритий діалог як з рівноправним, хоча й менш досвідченим, партнером);
- *педагогічна доброчесність* (чесність і прозорість у своїх діях та намірах, відмова від маніпулятивних технологій під виглядом «спільної діяльності»).

Отже, моральний вибір є *ядром педагогічної партисипації*. Кожен крок у такій взаємодії (спільного планування, рефлексії, прийняття рішень тощо) – це етична дилема для педагога, це вибір між зручністю ієрархічного контролю та складнощами співпраці, між ефективністю «за планом» та цінністю незапланованого, але автентичного досвіду.

За результатами нашого експериментального дослідження дійшли висновку, що для підготовки майбутнього вчителя, у тому числі вчителів предметів мистецького циклу, до морального вибору доцільно використовувати різноманітні форми (аудиторні заняття (лекції-діалоги, семінари-обговорення, семінари-конференції та ін.); позааудиторна робота (круглі столи, участь у мистецьких проєктах, волонтерська діяльність, робота в таборах відпочинку, робота у студентському самоврядуванні та ін.); різні види педагогічної практики як ключова форма, де

відбувається перевірка теоретичних знань та їх застосування в реальних умовах професійної діяльності) і методи (метод case-study (аналіз конкретних ситуацій, ділові та рольові ігри, евристичні бесіди та дискусії для обговорення педагогічних дилем, «вічних» питань, порушених у тому числі у творах мистецтва – «Що таке добро і зло в уявленні різних митців?», «Чи завжди мистецтво має бути красивим?», рефлексивні методи (написання есе, ведення психолого-педагогічного щоденника, де студент фіксує та аналізує власні майбутні або реальні моральні дилеми під час практики; метод проєктів – колективна розробка соціально-мистецьких проєктів (наприклад, створення стіни графіті на тему толерантності), яка вимагає від майбутніх педагогів узгодження етичних та естетичних позицій [7; 8]. Особливу увагу приділяємо методу створення ситуацій морального вибору [10].

Підкреслимо, що підготовка майбутнього вчителя до відповідального морального вибору має бути комплексною і інтегрованою в освітній процес. Цього можна досягти, передусім, комплексним застосуванням вище зазначених форм і методів; широким використанням рефлексії та діалогу; інтеграцією етичного компонента в усі педагогічні дисципліни (із методик викладання, педагогіки, психології та ін.). Крім того, величезні можливості для підготовки майбутніх учителів до морального вибору має педагогічна практика, під час практики відбувається випробування моральних принципів у реальних, часто стресових умовах. Обов'язковим має бути супровід методиста або тьютора, який допоможе майбутньому вчителю проаналізувати складні етичні дилеми, з якими він зіткнувся або може зіткнутися в майбутній діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Вміння морального вибору сприяють включенню до системи особистісних цінностей майбутніх учителів моральних цінностей і чеснот (чесності, безкорисливості, совісності, доброчесності, альтруїзму, шанобливого ставлення до учнів, колег, інших людей тощо), які згодом стають характерологічними рисами і є основою для подальшого свідомого розвитку морально-етичної культури особистості. Розвинені вміння морального вибору педагогів базуються на їхньому професійно-особистісному світогляді в руслі стійких духовно-моральних принципів і ціннісних орієнтирів, що сприяють морально-духовному розвитку майбутнього вчителя.

До перспективних напрямів досліджень із порушеної проблеми відносимо пошук інноваційних форм і методів підготовки майбутніх учителів різного фаху до морального вибору та визначення способів оптимізації зазначеної підготовки як складової формування морально-етичної культури майбутніх педагогів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Жуков В. П., Попова О. В. Партисипативний підхід до формування моральної позиції майбутнього вчителя. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи.*

2022. № 58. С. 28–40. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.03>

2. Ляшенко Р. Формування морально-етичної культури майбутніх педагогів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 220. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-220-450-453>

3. Павлик Н. В. Морально-етичні основи особистісного розвитку педагога. 2008. Назва з екрану. URL: <https://surl.li/nxcmxe>

4. Панасюк О. П. Технологія морального виховання майбутніх вчителів : монографія. Луцьк : *Твердиня*, 2010. 178 с.

5. Попов В. Д. Моральна спрямованість особистості як психолого-педагогічна категорія. *Педагогічний альманах*. 2010. Вип. 9. С. 11–14.

6. Попова О. В. Формування моральної стійкості підлітків засобами виховних ситуацій. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнар. періодичний зб. наук. праць*. Харків : *ВННОТ*, 2022. Вип. 4. С. 491–494. URL: <http://surl.li/mjhwe>

7. Попова О. В., Жуков В. П. Педагогічне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності школярів. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2020. Вип. 49. С. 67–79. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2020.49.06>

8. Попова О. В., Жуков В. П. Професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті сучасних викликів. *«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка»)»*. 2023. № 8(26). С. 265–277. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)-265-277](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)-265-277)

9. Созикіна Г. С. Відповідальність викладача як умова професійно-етичного розвитку студентів ВНЗ. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2017. Вип. 15. С. 363–369.

10. Popova O., Guzenko N. Preparation of a future teacher of humanitarian profile for moral education of pupils in the conditions of the new Ukrainian school. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School* : monograph. Prague : *OKTAN PRINT s.r.o.* 2020. pp. 377–386.

REFERENCES

1. Zhukov, V. P., Popova, O. V. (2022). Partysypatyvnyi pidkhdid do formuvannia moralnoi pozytsii maibutnoho vchytelia [Participatory approach to the formation of the moral position of a future teacher]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*. № 58. S. 28–40. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.03> [in Ukrainian]

2. Liashenko, R. (2025). Formuvannia moralno-etychnoi kultury maibutnikh pedahohiv [Formation of moral and ethical culture of future teachers]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Vyp. 220. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-220-450-453> [in Ukrainian]

3. Pavlyk, N. V. (2008). Moralno-etychni osnovy osobystisnoho rozvytku pedahoha [Moral and ethical foundations of the personal development of a teacher]. *Nazva z ekranu*. URL: <https://surl.li/nxcmxe> [in Ukrainian]

4. Panasiuk, O. P. (2010). Tekhnolohia moralnoho vykhovannia maibutnikh vchyteliv [Technology of moral

education of future teachers]: monohrafiia. Luts'k : Tverdynya. 178 s. [in Ukrainian]

5. Popov, V. D. (2010). Moralna spriamovanist osobystosti yak psykhologo-pedahohichna katehoriia [Moral orientation of the personality as a psychological and pedagogical category]. *Pedahohichniy almanakh*. Vyp. 9. S. 11–14. [in Ukrainian]

6. Popova, O. V. (2022). Formuvannia moralnoi stiikosti pidlitkiv zasobamy vykhovnykh sytuatsii [Formation of moral stability of adolescents by means of educational situations]. *Dukhovno-intelektualne vykhovannia i navchannia molodi v XXI stolitti : mizhnar. periodychnyi zb. nauk. prats*. Kharkiv : *VNNOT*. Vyp. 4. S. 491–494. URL: <http://surl.li/mjhwe> [in Ukrainian]

7. Popova, O. V., Zhukov, V. P. (2020). Pedahohichne zabezpechennia protsesu pidhotovky maibutnikh uchyteliv do vykhovannia tolerantnosti shkoliariv [Pedagogical support of the process of training future teachers to educate tolerance in schoolchildren]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*. Vyp. 49. S. 67–79. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2020.49.06> [in Ukrainian]

8. Popova, O. V., Zhukov, V. P. (2023). Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva v konteksti suchasnykh vyklykiv [Professional training of a future teacher of musical art in the context of modern challenges]. *«Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriiia «Pedahohika»)»*. № 8(26). S. 265–277. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)-265-277](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)-265-277) [in Ukrainian]

9. Sozykina, H. S. (2017). Vidpovidalnist vykladacha yak umova profesiino-etychnoho rozvytku studentiv VNZ [Teacher's responsibility as a condition for professional and ethical development of university students]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*. Vyp. 15. S. 363–369. [in Ukrainian]

10. Popova, O., Guzenko, N. (2020). Preparation of a future teacher of humanitarian profile for moral education of pupils in the conditions of the new Ukrainian school. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School* : monograph, pp. 377–386. Prague : *OKTAN PRINT s.r.o.* [Czech Republic]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЖУКОВ Василь – доктор філософії, доцент, докторант кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: особливості використання партисипативного підходу у закладах вищої освіти: теоретичні та методичні засади; формування морально-етичної культури майбутніх учителів предметів мистецького циклу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHUKOV Vasyil – PhD of Educational & Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of the Department of Osvitology and Innovative Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Scientific interests: features of using a participatory approach in higher education institutions: theoretical and methodological foundations; formation of moral and ethical culture of future teachers of arts subjects.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.09.2025 р.